

بررسی مزیت نسبی سیب درختی و جایگاه آن در اقتصاد روستایی

شهرستان سمیرم

دکتر سید امیر محمد علوی زاده،^۱ دکتر جعفر جوان^۲ و مهدی کرمانی^۳

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۸/۵/۱۵

تاریخ تایید نهایی: ۱۳۸۸/۱۲/۱۵

چکیده

شاخص‌های مزیت نسبی از ابزارهای مهم اقتصادی بشمار می‌آیند که می‌توانند اولویت‌ها در فعالیتهای اقتصادی را به شکل مناسبی شناسایی و سیاست‌گذاریهای مرتبط با آنها را هدایت نمایند. تحقیق حاضر مزیت نسبی الگوی کشت محصولات کشاورزی در شهرستان سمیرم با تأکید بر محصول سیب درختی را با توجه به شاخص‌های موجود، مورد بررسی قرار داده است. نتایج حاصل نمایانگر این است که محصول سیب درختی در منطقه مورد مطالعه نسبت به سایر محصولات کشاورزی، دارای مزیت نسبی بوده و براساس شاخص‌های مورد بررسی (NBPD، BPD، CPD)، نرخ اشتغال و صادرات محصول مورد نظر نسبت به سایر محصولات دارای مزیت نسبی بالاتری بوده و نسبت به عوامل تولید مورد استفاده ارزش بالاتری را در عرصه‌های مختلف ایجاد نموده است. این محصول اگرچه در زمینه تولید دارای مزیت نسبی است اما به دلیل شکل‌گیری اقتصاد تک محصولی، محدودیت منابع آب و خاک، آسیب‌پذیری در مواجهه با شرایط نامساعد طبیعی و انسانی و نیز به دلیل مشکلات پس از تولید (به ویژه در زمینه بازاریابی محصولات) چالش‌های قابل تأملی را متوجه اقتصاد کشاورزی منطقه مورد مطالعه نموده است. بنابراین در وضع موجود نیاز به سیاست‌گذاری‌های یکپارچه با تأکید بر تنوع بخشی در فعالیتهای زراعی و غیر زراعی روستائیان الزامی به نظر می‌رسد. در صورت اجرایی شدن چنین سیاست‌هایی می‌توان انتظار داشت تولید محصول مذکور به موازات برنامه‌ریزی در جهت ارتقاء سایر بخش‌ها و فعالیتهای اقتصادی در منطقه، در توسعه اقتصادی و پایداری سکونت در ناحیه مورد مطالعه نقش اساسی را ایفا نماید.

کلید واژگان: مزیت نسبی، سیب درختی، اقتصاد روستایی، سمیرم

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور

۲. استاد گروه جغرافیا، دانشگاه فردوسی مشهد

۳. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی اقتصادی، دانشگاه فردوسی مشهد

مقدمه و بیان مسأله

احتمالاً مهمترین وظیفه بخش کشاورزی در شکل ابتدایی آن تأمین غذای انسانها و جوامع است ولی به تدریج با تکامل و پیشرفت جوامع و دانش بشری، ملاحظات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، سایه خود را بر حوزه فعالیتهای کشاورزی نیز گستراندند. از این رو تعاریفی که از استراتژیک بودن مناطق و یا مکانها مطرح شده بود، برخی از محصولات کشاورزی را نیز شامل شد. مفهوم استراتژیک بودن محصولات کشاورزی یک مفهوم دقیق علمی و از پیش تعریف شده و مشخص جهت طبقه‌بندی محصولات کشاورزی نیست چرا که هر محصولی می‌تواند در هر دوره‌ای با توجه به ضرورتها، نیازها، اهداف اقتصادی و اجتماعی و همچنین اولویت برنامه‌های دولت به عنوان محصول استراتژیک در نظر گرفته شود. ولی از منظر کلی محصولی را استراتژیک می‌گویند که هر کشور یا هر منطقه بتواند از طریق تولید و عرضه آن خواستها، آرمانها، منافع و مزیت‌های لازم را بدست آورد. شاخص مزیت نسبی از معیارهای مهم اقتصادی بشمار می‌رود که می‌تواند فعالیتهای اقتصادی را در حوزه‌های مختلف مورد بررسی قرار دهد و در مورد استراتژیک بودن یا نبودن و حتی اقتصادی بودن فعالیتی خاص نسبت به فعالیتهای دیگر قضاوت نماید.

مزیت نسبی یک کشور یا یک منطقه در تولید کالا یا فعالیتی خاص، مشتمل بر امکان جذب بالاترین سود اجتماعی و اقتصادی است. مزیت نسبی به دو گونه بالفعل و بالقوه قابل بررسی و محاسبه است. مزیت نسبی بالفعل به بررسی مزیت نسبی کالا یا خدمات و یا بخش خاصی از فعالیت می‌پردازد که در دوره زمانی معین و مرز جغرافیایی تعریف شده‌ای، تولید آن محقق شده باشد. درحالی که مزیت بالقوه به بررسی مزیت نسبی کالا یا بخش خاصی از خدمات و تولید می‌پردازد که تولید آن در دوره زمانی و مرز جغرافیایی مورد نظر به جهت استعداد، قابلیت تحقق داشته باشد. به نظر می‌رسد که شهرستان سمیرم در زمینه‌های مختلفی به ویژه در زمینه تولید و صدور سیب درختی از هر دو شکل بالفعل و بالقوه مزیت نسبی برخوردار است. از یک سو با توجه به شرایط اقلیمی و جغرافیایی مطلوب، وسعت نسبی، نیروی انسانی فراوان و وجود سایر امکانات در منطقه به ویژه در بخش تولید سیب درختی، پتانسیلی ویژه‌ای وجود دارد که بیانگر ظرفیت بالقوه‌ای به مراتب فراتر از توان بکار گرفته شده در این بخش است. و از سوی دیگر در حال حاضر نیز در مقایسه با سایر محصولات، چنانچه تمهیدات لازم جهت افزایش بهره‌وری تولید در این بخش صورت پذیرد و اگر این افزایش تولید با برنامه مدون در زمینه کاهش ضایعات و بسته‌بندی مناسب و استقرار صنایع تبدیلی در شهرستان همراه باشد، فراهم کننده توان بالایی در حوزه‌های صادرات، اشتغال و درآمدزایی خواهد بود.

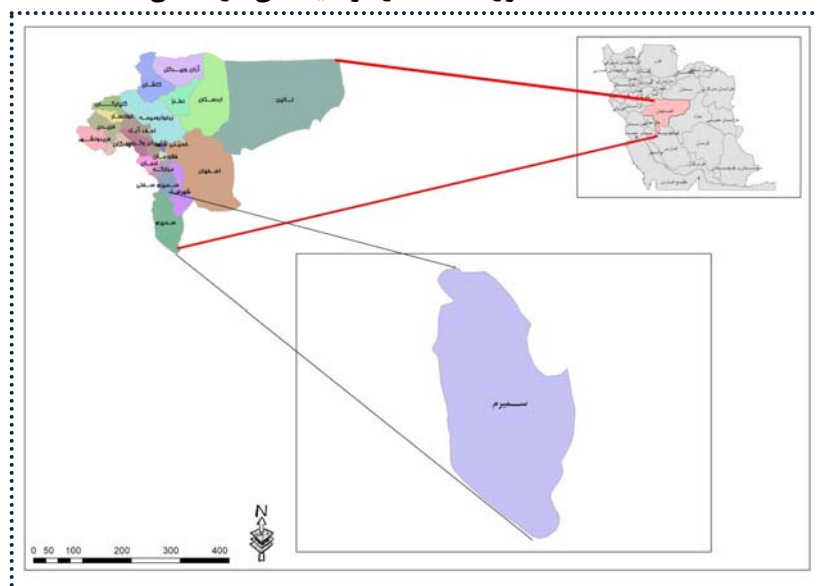
این تحقیق تلاش دارد با توجه به محدودیت منابع آبی، چالشهای اقتصادی و مواردی از این دست در منطقه مورد مطالعه، مزیت نسبی محصول سیب درختی سمیرم را نسبت به سایر محصولات عمده کشاورزی از منظر بهره‌وری آب در تولید هر واحد از محصول، درآمدزایی، ایجاد اشتغال و صادرات مورد بررسی قرار دهد. در این راستا از شاخص‌هایی چون شاخص‌های بهره‌وری آب (CPD, BPD, NBPD) و استاندارد کدکس استفاده شده است. علاوه بر این با عنایت به جایگاه محوری تولید سیب در اقتصاد روستایی شهرستان سمیرم، مسائل و مشکلات موجود به ویژه در زمینه فعالیت اقتصادی روستائیان مورد توجه قرار گرفته است.

معرفی منطقه مورد مطالعه

شهرستان سمیرم با مساحت ۵۲۲۴ کیلومتر مربع در جنوب غربی استان اصفهان با ارتفاع متوسط ۲۴۰۰ متر از سطح دریا واقع شده است. این شهرستان از شمال به شهرستان شهرضا، از شرق به آباده و اقلید (استان فارس)، از جنوب غربی با مرز طبیعی رشته کوه‌های دنا (استان کهگیلویه و بویراحمد) و از غرب به بروجن و لردگان (استان چهارمحال و بختیاری) محدود می‌شود. فاصله آن با مرکز استان ۱۶۰ و تا تهران ۴۳۵ کیلومتر است. این شهرستان با حدود ۹/۴ درصد از مساحت استان اصفهان نزدیک به ۱/۶ درصد از جمعیت استان را در خود جای داده است. شهرستان سمیرم براساس آخرین تقسیمات سیاسی دارای دو بخش مرکزی و پادنا و شش دهستان به نامهای وردشت، حنا، ونک، پادنا، سفلی، پادنا، وسطی و پادنا، علیا و چهار نقطه شهری بنام‌های کمه، سمیرم، ونک و حنا است.

اقلیم منطقه براساس طبقه بندی گوسن استپی سرد و به روش کوپن معتدل سرد با تابستانهای گرم و خشک می‌باشد. متوسط بارندگی منطقه طی یک دوره ۳۵ ساله (۸۶ - ۱۳۵۱) در حدود ۴۱۰ میلی متر و متوسط دمای سالانه در همین دوره ۱۲/۳ درجه سانتیگراد بوده است. تعداد روزهای یخبندان در حدود ۷۰ روز و میانگین دمای هوا در فصل رویش در شش ماه اول سال ۱۹/۵ درجه سانتیگراد است (مدیریت جهادکشاورزی شهرستان سمیرم، ۱۳۸۷).

نقشه ۱: منطقه مورد مطالعه و موقعیت آن در استان

روش تحقیق

در این تحقیق توجه اصلی معطوف به اقدام در جهت بازنمایی وضعیت موجود و تعیین روابط تحلیلی میان متغیرهای مورد نظر بوده است. بنابراین تحقیق حاضر بر اساس تعاریف متداول از لحاظ هدف جزء تحقیقات توسعه‌ای است. همچنین از آنجا که در این تحقیق، اطلاعات مورد نیاز به طور عمده از طریق پرسش نامه و مصاحبه و با مراجعه مستقیم به افراد نمونه آماری گردآوری شده و محقق در پی تشریح و توضیح وضع موجود بدون دخالت در آن بوده است، روش اصلی مورد استفاده از نوع پیمایشی - توصیفی می‌باشد (از کیا: ۱۳۸۲: ۲۸۹ و حافظ نیا ۱۳۷۷: ۴۷-۴۰). روش اصلی گردآوری اطلاعات، پرسش نامه همراه با مصاحبه است. بخشی از اطلاعات مورد نیاز برای پاسخگویی به سؤالات تحقیق نیز از طریق مراجعه به اسناد و منابع موجود گردآوری و تحلیل شده است.

با توجه به وسعت منطقه و کثرت نقاط روستایی، از نمونه گیری تصادفی جهت انتخاب روستاها و بهره‌برداران روستایی طی دو مرحله استفاده شده است. در مرحله اول از بین ۱۰۲ روستای شهرستان با ملحوظ داشتن عواملی چون موقعیت جغرافیایی، وضعیت مورفولوژیکی، جمعیت و نرخ رشد آن در دهه اخیر تعداد ۲۵ روستا در نواحی مختلف (کوهستانی، دشتی و کوهپایه‌ای) انتخاب گردید. در مرحله دوم در روستاهای انتخاب شده با توجه به حجم جمعیتی روستاها تعداد

۴۲۳ خانوار جهت تکمیل پرسشنامه‌های مورد نیاز انتخاب گردیدند. پس از جمع آوری اطلاعات مورد نیاز از خانوارهای نمونه و نیز از سوی مراجعی چون مدیریت جهادکشاورزی، مرکز آمار ایران و مراکز خدمات جهادکشاورزی، تحلیل اطلاعات به کمک نرم افزارهای Excel و SPSS انجام شد.

جدول ۱: روستاهای نمونه و ویژگیهای عمومی آنها

ردیف	نام روستا	وضعیت طبیعی	نرخ رشد جمعیت		نام روستا	وضعیت طبیعی	نرخ رشد جمعیت		ردیف
			۱۳۷۵-۸۵	کل			۱۳۷۵-۸۵	کل	
۱	رودآباد	جلگه‌ای و کوهستانی	۱.۷	۶۴	پهلوشکن	جلگه‌ای و کوهستانی	-۱.۹	۹۹	۱۳
۲	علی آباد	کوهستانی	۱.۵	۷۹	دنگزلو	جلگه‌ای و کوهستانی	۸.۰۸	۱۲۰	۱۵
۳	ماندگان	کوهستانی	۵.۴	۶۶	سرباز	جلگه‌ای	-۱.۷	۲۰۱	۱۶
۴	خفر	کوهستانی	۰.۵۴	۲۱۴	کیفته حسینی	جلگه‌ای و کوهستانی	-۲.۳	۴۰۶	۱۷
۵	خینه	جلگه‌ای	۲.۵	۷۳	نقل	جلگه‌ای و کوهستانی	-۸.۷	۷۶	۱۸
۶	دیده جان	جلگه‌ای و کوهستانی	۱.۱۳	۱۱۵	قلعه قدم	جلگه‌ای و کوهستانی	۰.۳	۳۵	۱۹
۷	قنات کیفته	جلگه‌ای	-۲.۱	۳۱	پیراسفنه	جلگه‌ای	۰.۶۶	۱۱۸	۲۰
۸	کیفته گیوسین	جلگه‌ای و کوهستانی	۱۰.۳	۹۷	موروک	جلگه‌ای	۲.۲	۲۸۱	۲۱
۹	امیرآباد	جلگه‌ای و کوهستانی	-۴.۰۲	۹۲	ورق	جلگه‌ای	۲.۴	۵۹	۲۲
۱۰	بارندسغلی	جلگه‌ای	۴.۴	۲۸۴	فتح آباد	جلگه‌ای	۰.۷۶	۱۰۸	۲۳
۱۱	چشمه رحمان	جلگه‌ای	۰.۷۵	۴۰	چشمه خونی	جلگه‌ای و کوهستانی	۶.۵	۸۱	۲۴
۱۲	ده ناساغلی	جلگه‌ای	-۰.۰۸	۳۶	شیخ علی	جلگه‌ای و کوهستانی	-۰.۴۷	۲۹	۲۵
۱۳	صادق آباد	کوهستانی	-۰.۸	۲۵					۲۵

یافته‌ها

ساختار اقتصاد روستایی شهرستان سمیرم

اساس اقتصاد روستاهای منطقه مورد مطالعه در گذشته و حال برپایه کشاورزی و زیر بخش‌های آن قرار دارد. بطوری که از گذشته‌های دور تا اواخر دهه ۱۳۳۰ و اوایل دهه ۱۳۴۰ شمسی مهمترین فعالیت اقتصادی ساکنین منطقه متکی بر فعالیتهای زراعی همچون کشت گندم، جو،

نخود، عدس و... بصورت آبی و دیم بوده و از دهه ۴۰ به بعد، سیب درختی نیز بطور عمده بر اقلام کشاورزی مذکور افزوده شده است.

جدول ۲: سطح زیرکشت و راندمان تولید محصولات کشاورزی شهرستان سمیرم

در سال ۸۷ - ۱۳۸۶

محصولات باغی	سطح زیرکشت (هکتار)	عملکرد (کیلوگرم در هکتار)	درصد	محصولات زراعی	سطح زیرکشت (هکتار)	عملکرد (کیلوگرم در هکتار)	درصد
سیب درختی	۱۹۰۰۰	۲۵۰۰۰	۹۷.۴	یونجه آبی	۲۴۰۰	۱۴۰۰۰	۱۲
آلبالو	۸۵	۲۰۰۰	۰.۴	یونجه دیم	۷۰۰	۵۰۰	۳.۵
گیلاس	۳۵	۲۵۰۰	۰.۲	گندم آبی	۵۰۰۰	۳۶۰۰	۲۵
آلو	۴۵	۳۵۰۰	۰.۲	گندم دیم	۸۰۰۰	۱۰۰۰	۴۰
هلو	۱۳۰	۶۰۰۰	۰.۷	جو آبی	۱۰۰۰	۳۵۰۰	۵
زردآلو	۷۰	۴۰۰۰	۰.۴	جو دیم	۴۰۰	۱۰۰۰	۲
انگور	۱۰۰	۵۰۰۰	۰.۵	سیب زمینی	۱۰۰۰	۲۵۰۰	۵
بادام	۱۰	۱۴۰۰	۰.۰۵	اسپرس آبی	۹۰۰	۲۲۰۰	۴.۵
به	۳۰	۷۰۰۰	۰.۱۵	اسپرس دیم	۶۰۰	۳۰۰	۳
جمع	۱۹۵۰۵	-	۱۰۰	جمع	۲۰۰۰۰	-	۱۰۰

منبع: مدیریت جهادکشاورزی شهرستان سمیرم، ۱۳۸۷

به طوری که جدول شماره ۲ نشان می‌دهد محصولاتی چون گندم، جو، سیب زمینی، یونجه و سیب درختی در حدود ۹۳/۰۹ درصد از سطح زیر کشت را در منطقه به خود اختصاص داده‌اند. روند توسعه سطح زیر کشت درختان سیب در شهرستان سمیرم تا اوایل دهه ۱۳۴۰ بسیار بطئی و کند بود ولی از این تاریخ و طی چند مرحله گسترش قابل توجهی را در سطح زیر کشت آن می‌توان مشاهده نمود. بطوری که در حال حاضر در حدود ۱۹۰۰۰ هکتار از اراضی شهرستان را بخود اختصاص داده است. مهمترین دلایل کاشت و گسترش باغات سیب در منطقه را می‌توان در غالب موارد ذیل معرفی نمود:

- ورود و معرفی ارقام سیب درختی معروف به سیب لبنانی و کاشت آن توسط برخی از بزرگ مالکان منطقه و بطور مشخص در دهستان وردشت در سال ۱۳۳۸ (که غالباً به عنوان اقدام پیشگیرانه برخی بزرگ مالکان جهت مستثنی نمودن اراضی خود از شمول قانون اصلاحات ارضی از طریق تبدیل اراضی زراعی و بایر به باغ سیب، صورت گرفت).

- توجه مالکان به افزایش درآمدهای خود و تغییر الگوی کشت از محصولات زراعی همچون گندم، جو و... به سیب درختی در دهه ۱۳۵۰
- وقوع انقلاب اسلامی و تغییر شرایط حاکم بر منطقه از جمله اخراج، تصرف و یا مصادره اراضی مالکان از سوی رعایا و تبدیل اراضی تصرف شده به باغ سیب جهت تثبیت مالکیت خود بر این اراضی
- شرایط اقلیمی منطقه همچون زمستانهای طولانی و مقاومت درخت سیب در مواجهه به چنین شرایط آب و هوایی
- مشکلات ارتباطی و بازررسانی دیگر محصولات کشاورزی در گذشته و قابلیت مطلوب محصول سیب در انبارمانی و بازررسانی

مزیت نسبی محصولات کشاورزی در منطقه مورد مطالعه

بررسی بهره‌وری و شاخص‌های آن در ارتباط با مصرف آب کشاورزی

بهره‌وری^۱ به میزان و چگونگی استفاده از نهاده‌ها یا عوامل تولید در یک فرایند ویژه، یک دوره معین و یک محدوده جغرافیایی مشخص برای دستیابی به اهداف تعیین شده مربوط می‌شود (احسانی و خالدی، ۱۳۸۲: ۳۹). غالباً بهره‌وری آب کشاورزی را می‌توان از دیدگاههای مختلف نظیر راندمان تولید، درآمد مالی و فرصتهای شغلی ایجاد شده در برابر هر واحد آب مصرفی مورد بررسی قرار داد. از دیدگاه راندمان، توجه به تولید بیشتر در واحد سطح، از دیدگاه مالی بیشترین سود و از دیدگاه فعالیت، ایجاد اشتغال بیشتر مورد توجه می‌باشد. بدیهی است الگو و ترکیب زراعی که بیشترین انطباق را با موارد فوق داشته باشد می‌تواند ضمن افزایش رشد اقتصادی در بخش کشاورزی و روستایی، استفاده بهینه از منابع را بدون آثار تخریبی بدنبال داشته باشد (جوان و فال سلیمان، ۱۳۸۶: ۱۲۹).

شاخص‌های بهره‌وری مصرف آب در این بررسی شامل CPD^۲، BPD^۳ و NBPD^۴ است. شاخص CPD مقدار محصول تولید شده را نسبت به حجم آب مصرف شده (یک متر مکعب) می‌سنجد، مسلماً هرچه این نسبت بالاتر باشد نشان‌دهنده مصرف صحیح‌تر آب است، اما الزاماً نمی‌تواند نشانگر سود اقتصادی بیشتر باشد. شاخص BPD میزان سود ناخالص محصول تولیدی را به ازای

1. Productivity
2. Crop Per Drop
3. Benefit Per Drop
4. Net Benefit Per Drop

واحد حجم آب مصرف شده می‌سنجد. براین اساس سیاست مصرف آب باید بگونه‌ای باشد که میزان سود ناخالص بدست آمده در واحد آب مصرف شده بیشتر باشد. اما این شاخص هزینه تولیدی محصول را در نظر نمی‌گیرد از این رو بهترین شاخص برای سنجش بهره‌وری آب استفاده از شاخص NBPD است (احسانی و خالدی، ۱۳۸۲: ۳۹-۴۰)، که میزان سود خالص محصولات تولیدی را به ازای واحد حجم آب مصرف شده تعیین می‌نماید. بنابراین این شاخص اهمیت زیادی در برنامه‌ریزی الگوی کشت و ترکیب بهینه محصولات بویژه از منظر توجه به مزیت‌های نسبی در مناطق مختلف خواهد داشت و استفاده بهینه از منابع کمیاب را به بهترین شکل ممکن هموار خواهد ساخت. جدول شماره ۳ شاخص‌های CPD، BPD، NBPD در محصولات عمده کشت شده در شهرستان سمیرم را در سال زراعی ۸۶-۱۳۸۵ نشان می‌دهد.

جدول ۳: شاخص‌های مورد بررسی و ویژگی‌های آن در بین محصولات مختلف تولیدی

سیب زمینی	جو	گندم	یونجه	سیب درختی	نام محصول پارامتر
۱۰۰۰	۱۰۰۰	۵۰۰۰	۲۴۰۰	۱۹۰۰۰	مساحت زیر کشت (هکتار)
۱۷۰۰۰	۶۵۰۰	۷۵۰۰	۲۲۰۰۰	۱۶۰۰۰	آب مصرفی در هکتار (مترمکعب)
۲۵۰۰۰	۳۵۰۰	۳۶۰۰	۱۴۰۰۰	۲۵۰۰۰	عملکرد در هکتار (کیلوگرم)
۲۶۵۰	۲۱۵۰	۲۰۸۰	۲۳۰۰	۴۶۵۰	قیمت فروش هر کیلو (ریال)
۶۶۲۵۰۰۰۰	۷۵۲۵۰۰۰	۷۴۸۸۰۰۰	۳۲۲۰۰۰۰	۱۱۶۲۵۰۰۰۰	سود ناخالص در هکتار (ریال)
۶۹۷۷۵۰۰	۵۶۱۰۰۰۰	۶۱۱۰۰۰۰	۳۷۵۰۰۰۰	۵۳۵۰۰۰۰۰	هزینه در هکتار (ریال)
۵۹۲۷۲۵۰۰	۱۹۱۵۰۰۰	۱۳۷۸۰۰۰	۲۸۴۵۰۰۰۰	۶۲۷۵۰۰۰۰	سود خالص در هکتار (ریال)
۱.۴۷	۰.۵۳۸	۰.۴۸۰	۰.۶۳۶	۱.۵۶۲	CPD (مترمکعب/کیلوگرم)
۳۸۹۷	۱۱۵۷	۹۹۸	۱۴۶۳	۷۲۶۵	BPD (مترمکعب/ریال)
۲۳۴۸	۲۹۴.۵	۱۸۳.۷	۱۲۹۳.۱	۳۹۲۰	NBPD (مترمکعب/ریال)

منبع: مطالعات میدانی

نتایج برآورد هزینه تولید محصولات زراعی منطقه در سال زراعی ۸۶-۱۳۸۵ نشان می‌دهد که در مجموع بیشترین هزینه تولید در یک هکتار از محصولات مورد بررسی به سیب درختی و سپس به ترتیب سیب زمینی، گندم، جو و کمترین هزینه به یونجه اختصاص دارد. شاخص بهره‌وری آب کشاورزی NBPD نسبت سود خالص هر یک از محصولات مورد بررسی را به میزان آب مصرفی

نشان می‌دهد. این بررسی نمایانگر آن است که در منطقه مورد مطالعه بالاترین ارزش اقتصادی در برابر هر متر مکعب از آب مصرفی را به ترتیب سیب درختی (۳۹۲۲ ریال)، سیب زمینی (۳۴۸۶۶ ریال)، یونجه (۱۲۹۳۰۱ ریال) جو (۲۹۴۰۵ ریال) و گندم (۱۸۳۰۷ ریال) بخود اختصاص داده‌اند.

جدول ۴: اولویت کشت محصولات کشاورزی منطقه براساس شاخصهای مورد بررسی

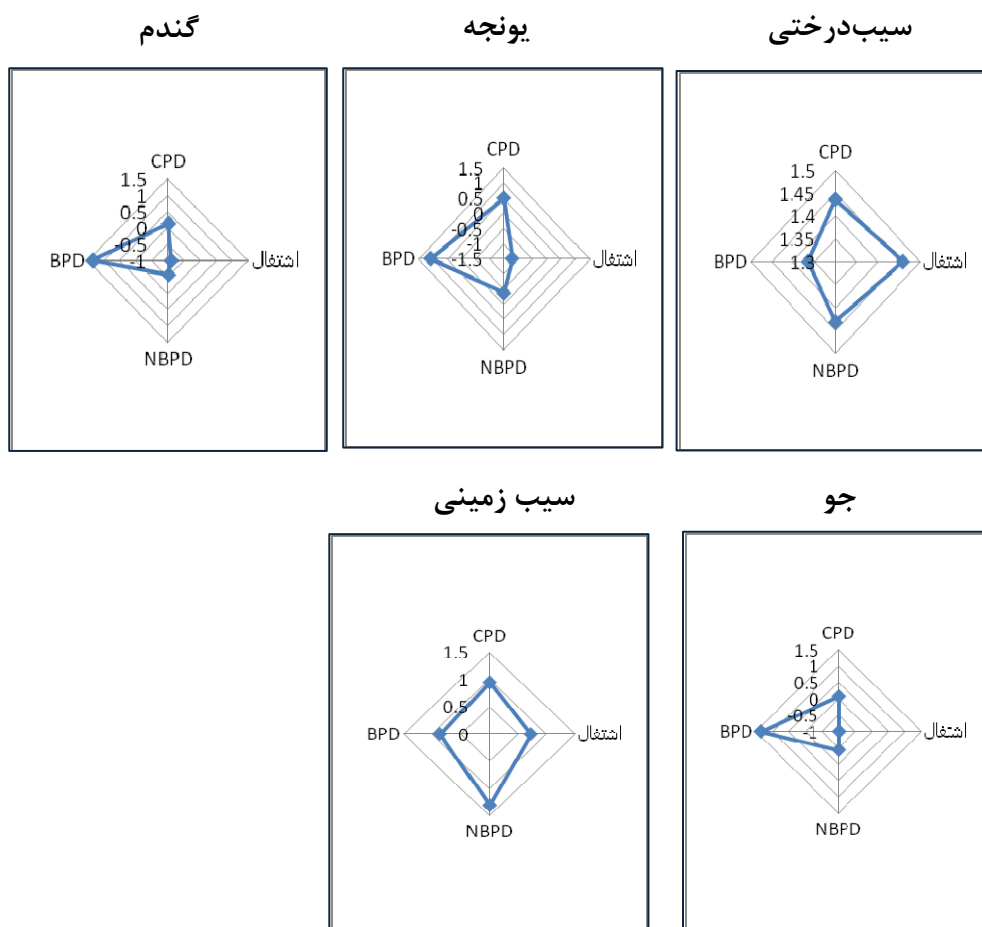
سیب درختی	سیب زمینی	جو	گندم	یونجه	محصول شاخص
۱	۲	۴	۵	۳	CPD
۱	۲	۴	۵	۳	BPD
۱	۲	۴	۵	۳	NBPD

منبع: مطالعات میدانی

نرخ اشتغال ایجاد شده در هر هکتار از محصول تولیدی

علاوه بر شاخص‌های بهره‌وری آب، شاخص دیگری که در ارتباط با تعیین مزیت نسبی محصولات مختلف در این بخش دارای اهمیت است میزان اشتغال ایجاد شده در هر هکتار از محصولات تولیدی می‌باشد. به بیان دیگر در هر هکتار از محصول ویژه و با توجه به میزان مصرف منابع چه میزان اشتغال ایجاد شده است که براین اساس محصولی دارای مزیت نسبی در این حوزه خواهد بود که علاوه بر موارد گذشته توان ایجاد اشتغال بالاتری را نیز بدنبال داشته باشد (موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی، ۱۳۷۶: ۴۳). در این ارتباط بالاترین تعداد اشتغال متعلق به سیب درختی با نزدیک به ۱۵۰ نفر روز کار در طول سال است. این مساله در حالی است که اگر اشتغال ایجاد شده در هر کدام از مراحل انبارداری، تبدیل و فروش محصول را نیز در مورد توجه قرار دهیم اهمیت این محصول در رابطه با نرخ اشتغال دوچندان خواهد شد. وضعیت سایر محصولات نیز در ارتباط با شاخص مورد بررسی عبارت است از: سیب زمینی ۵۵، یونجه ۴۲، گندم ۳۰ و جو ۲۵ نفر روز کار در طول سال.

نمودار ۱: نمودار عنکبوتی محصولات کشاورزی منطقه براساس شاخصهای استاندارد شده مورد بررسی

به طوری که که از نمودار شماره ۱ دریافت می‌شود در وضعیت مطلوب محصولی دارای مزیت نسبی بالاتری است که نمرات بدست آمده آن در شاخص‌های مورد بررسی بالاتر و گستردگی نمودار نیز بیشتر باشد که در رابطه محصول سیب درختی دارای مزیت نسبی بیشتری نسبت به سایر محصولات می‌باشد اما در این ارتباط چند نکته قابل ذکر است. اولین آن اینست که هر چند سیب درختی در ارتباط با شاخص‌های بهره‌وری آب دارای مزیت بالاتری بوده است اما در مجموع مصرف آب این محصول نیز بسیار زیاد است (۱۶۰۰۰ متر مکعب در هکتار) و این میزان مصرف با توجه به محدودیتهای اکولوژیکی همچون خشکی منطقه و وقوع پدیده خشکسالی طی دوره‌های متناوب زمانی می‌تواند در گسترش این محصول و پایداری کشت آن در ابعاد اکولوژیکی

چالشهایی را برای بهره‌برداران روستایی ایجاد نماید. دومین نکته آنکه هرگونه گسترش سطح زیر کشت به معنای فشار بیشتر بر منابع آب، خاک و... بوده و در نهایت فرسایش و تخریب این منابع را بدنبال خواهد داشت. سومین نکته در ارتباط با میزان اشتغال ایجاد شده در این محصول است که در نگاه اول نرخ بالایی را به نمایش می‌گذارد ولی باید به این مساله توجه داشت که در فرایند توسعه اقتصادی و افزایش کاربرد وسایل مکانیزه در فرایند تولید محصول کاهش نرخ اشتغال در بخش کشاورزی بسیار منطقی و قابل پیش بینی است و در این مورد نیز وقوع چنین شرایطی قابل انتظار می‌باشد. در حال حاضر در بسیاری از فعالیتهای مربوط به کاشت و داشت این محصول توسط نیروی انسانی انجام می‌گیرد بعنوان مثال طی بررسی‌های انجام شده جهت پاکنی هر هکتار از سیب درختی حدود ۳۵ تا ۴۰ کارگر مورد نیاز است و با توجه به افزایش سطح دستمزد نیروی انسانی بسیاری از بهره‌برداران با استفاده از تراکتور و تیلرهای باغی این میزان را به حدود ۲ تا ۳ نفر کاهش داده‌اند. لذا گسترش این محصول با توجه ساختار سنی، مالکیت اراضی، مکانیزاسیون و... نخواهد توانست از این منظر مطلوبیت لازم را فراهم نماید و در این حالت توجه به سایر مراحل پس از تولید و تبدیل محصول می‌تواند در کاهش اثرات چنین چالشی وضعیتی بسیار موثر باشد.

جایگاه صادراتی سیب درختی سمیرم

با توجه به سطح زیر کشت محصول سیب درختی در شهرستان (۱۹۰۰۰ هکتار) و راندمان تولید آن (۲۵ تن در هکتار) سالانه بطور متوسط در حدود ۴۷۵۰۰۰ تن محصول بدست می‌آید که این میزان تولید در کنار تولیدات سایر نقاط کشور قابلیت جذب در بازارهای داخلی را نخواهد داشت لذا توجه به صادرات خارجی و بازاریابی و مکانسیم‌های مرتبط با آن جهت تنظیم بازار بسیار ضروری است (انویه تکیه، ۱۳۸۶: ۶۶). یکی از مهمترین اصول در زمینه ورود و خروج مواد غذایی به کشورها، سلامت آنها جهت مصرف است. یکی از شاخص‌های بسیار مهم در ارتباط با سلامت مواد غذایی در سطح بین‌المللی استانداردهای کدکس آلیمنتاریوس^۱ یا آئین نامه مواد غذایی است. (وزارت جهادکشاورزی، ۱۳۸۶: ۳). براساس آخرین موجود در ارتباط با سلامت سبزیجات تازه، سیب درختی سمیرم در کل کشور دارای بالاترین رتبه در رابطه با سلامت محصول بوده است به طوری که استانداردهای کدکس برای سیب درختی درآلوده ترین منطقه (دشت کمه) در حدود ۱/۵ و در برخی از مناطق همچون پادانای علیا و روستاهای نقل و دنگزلو

---

1. Codex Alimentarius

در حد صفر و یا نزدیک به صفر بوده است (همان منبع، ۵).

جدول ۵: استاندارد کدکس سیب درختی سمیرم و برخی از مناطق کشور

ارومیه	دماوند	چناران	سمیرم		نام منطقه استاندارد کدکس
			پاک ترین منطقه	آلوده ترین منطقه	
۸- ۷/۵	۶	۴/۵	۰-۰/۵	۱/۵-۲	

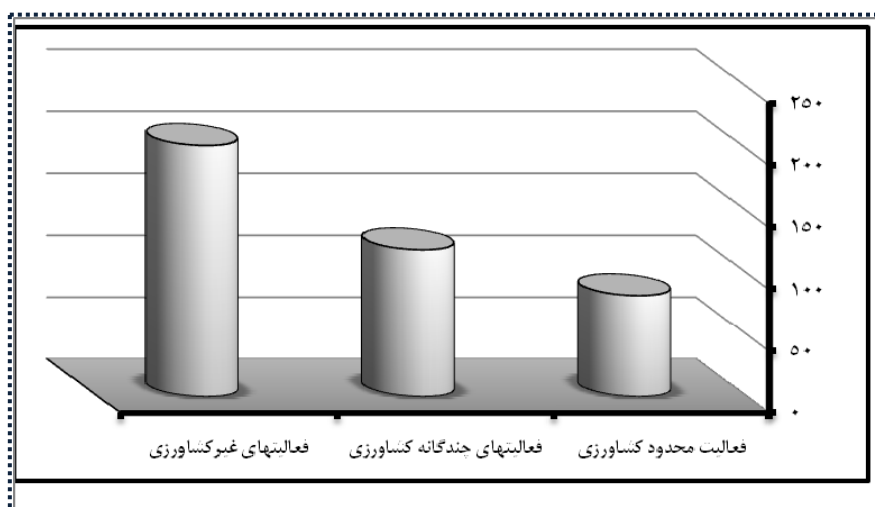
منبع: مدیریت جهادکشاورزی شهرستان سمیرم، ۱۳۸۷

این در حالی است که حداقل استاندارد تعیین شده در این قبیل محصولات در حدود ۹ می باشد و وجود چنین ویژگی در محصول این منطقه نشان دهنده قابلیت بالای آن در ارتباط با دسترسی به بازارهای داخلی و بین المللی است. براساس آمارهای ارائه شده توسط مدیریت جهاد کشاورزی شهرستان سمیرم بطور متوسط سالانه نزدیک به ۹۵ هزار تن سیب درختی با کیفیت عالی به کشورهای حوزه خلیج فارس و اروپا صادر می گردد که درآمد نسبتاً خوبی را عاید منطقه و کشور می کند که حاصل کیفیت بسیار مطلوب محصول منطقه بوده و جایگاه خاصی را در بین مصرف کنندگان برای سیب درختی منطقه با نام تجاری سیب سمیرم در بازارهای داخلی و خارجی فراهم آورده است که این امر لزوم توجه بیشتر به صادرات را الزامی می سازد.

وضعیت اشتغال و فعالیتهای تولیدی

بررسی وضعیت اشتغال نشان دهنده آن است که میانگین روزهای کاری هر یک از شاغلین مورد مطالعه در بخش های مختلف اقتصادی ۷۳ روز در سال می باشد که نشان دهنده بالا بودن میزان بیکاری آشکار و بویژه پنهان در جامعه مورد بررسی است. برآوردهای بدست آمده نشان دهنده آن است که در حدود ۶۲.۵ درصد از فعالان اقتصادی مورد بررسی منحصراً در بخش باغداری و تولید سیب و حدود ۲۸.۵ درصد در سایر بخش ها و یا همزمان در باغداری و سایر فعالیتهای مشغول بوده اند. فعالیتهای غیر کشاورزی نیز یکی از زمینه های ایجاد اشتغال و فعالیت در بین خانوارهای مورد مطالعه بوده است که حدود ۸.۵ درصد از کل شاغلان مورد بررسی را بخود اختصاص داده است. براساس یافته های تحقیق متوسط نیروی کار و زمان کار در طول سال در این قبیل خانوارها

به مراتب بیشتر از خانوارهای دارای یک فعالیت خاص بوده است (نمودار ۲).
نمودار ۲: میانگین روزهای کاری در هریک از بخش‌های اقتصادی

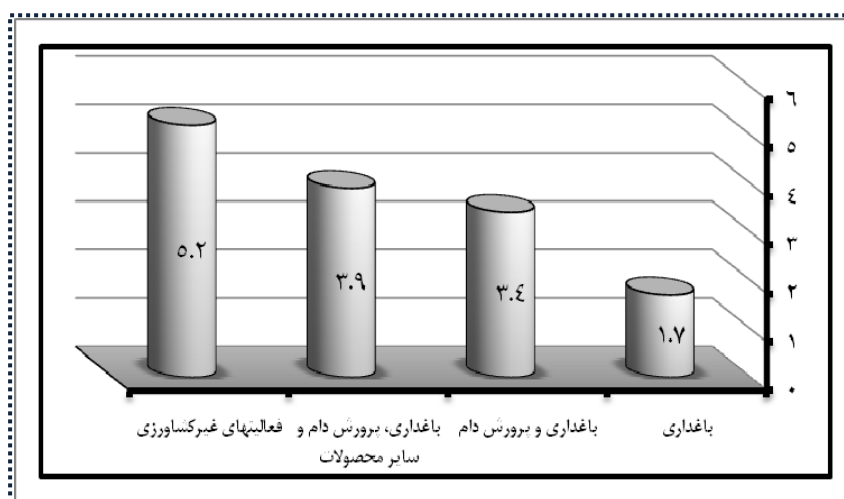

منبع: مطالعات میدانی

در همین ارتباط تعداد نیروی کار هر یک از خانوارها نیز قابل ذکر است که بنا به پرسشنامه‌های تکمیل شده و مصاحبه با مطلعین، متوسط نیروی کار ۱ محاسبه شد (نمودار ۳). مقایسه این شاخص در بخش‌های مختلف از توانایی ایجاد فرصت‌های شغلی و درآمدی برای افراد خانوار در صورت اشتغال و فعالیت در حوزه‌های چندگانه کار و فعالیت حکایت دارد.

۱. بر مبنای نیروی کار تمام وقت در طول فصل رشد و تولید محصول

نمودار ۳: تعداد نیروی کار در هر یک از بخش‌های اقتصادی

منبع: مطالعات میدانی

نکته دیگر اینکه نوع فعالیت انجام شده از قابلیت‌های مختلف طبیعی و اجتماعی زندگی روستایی تبعیت داشته که نمود آن را می‌توان در موارد متعددی به طور کاملاً آشکار مشاهده نمود. به عنوان مثال اغلب تاسیسات متعلق به پرورش ماهی در بخش پادنا تمرکز داشته‌اند که دارای رودخانه‌های متعدد و پرآب با وضعیت مطلوب جهت این فعالیت بوده است. از سوی دیگر می‌توان به فعالیت‌هایی همچون قالیبافی در اغلب روستاهای بخش مرکزی به ویژه در دهستان وردشت اشاره داشت که عمدتاً دارای منشاء ایلی هستند. این قالی‌ها در گذشته از مقبولیت فراوانی در بازارهای منطقه برخوردار بوده است ولی در سالهای اخیر مشکلات ایجاد شده در بازار، ادامه تولید آنرا بعنوان منبع درآمد خانوارها با محدودیت‌هایی مواجه کرده است. از دیگر موارد می‌توان به انجام فعالیت‌هایی چون تولید و پرورش قارچ خوراکی (روستای ورق)، پرورش اسب (روستای مهرگرد)، تولیدات گلخانه‌ای و پرورش شتر مرغ و بوقلمون اشاره نمود.

بحث و نتیجه گیری

مطالعات انجام گرفته در منطقه مورد مطالعه و بررسی وضعیت خانوارهای نمونه با بکارگیری شاخص‌های بهره‌وری و سایر شاخص‌ها نشانگر پذیرش این است که در منطقه مورد مطالعه سیب درختی از مزیت نسبی بالایی نسبت به سایر محصولات برخوردار است بطوری که شاخص CPD ۱/۵۶۲ کیلوگرم، شاخص BPD معادل ۷۲۶۵ ریال و شاخص NBPD ۳۹۲ ریال نسبت به سایر محصولات، نمرات بالاتری را نشان می‌دهند. علاوه بر شاخص‌های فوق‌الذکر، شاخص نرخ اشتغال سیب درختی نیز با ۱۵۰ نفر روز کار در طول سال بالاتر از سایرین بوده است. بنابراین از محاسبات انجام شده معلوم می‌گردد محصول سیب درختی منطقه نسبت به سایر محصولات عمده دارای مزیت نسبی بالاتری می‌باشد ولی این مساله نباید به معنای گسترش و توسعه بیشتر این محصول در منطقه تلقی گردد زیرا در حال حاضر و با توجه به آمارهای موجود ساختار اقتصادی تک محصولی بر اقتصاد خانوارها و منطقه حاکم گردیده است بطوری که در حال حاضر در حدود ۹۷/۴ درصد از سطح زیر کشت محصولات باغی، ۴۸/۰۴ درصد از کل سطح زیر کشت شهرستان، ۶۳/۷ درصد از اشتغال و ۷۸/۰۴ درصد از تولید ناخالص روستاهای منطقه را تولید این محصول بخود اختصاص داده است که چنین ویژگی‌هایی می‌تواند با توجه به نارسایی‌های موجود در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و طبیعی در آسیب پذیری اقتصاد منطقه نقش مهمی خواهد داشت.

در بعد طبیعی هرگونه افزایش سطح زیر کشت این محصول به معنای افزایش فشار و بهره برداری بی‌رویه از منابع آب و خاک منطقه خواهد بود. هر چند سیب درختی در ارتباط با شاخص‌های بهره‌وری آب دارای مزیت بالاتری بوده است اما در مجموع مصرف آب این محصول نیز بسیار زیاد است (۱۶۰۰۰ متر مکعب در هکتار) و این میزان مصرف با توجه به محدودیت‌های اکولوژیکی همچون خشکی منطقه و وقوع پدیده خشکسالی طی دوره‌های متناوب زمانی می‌تواند در گسترش این محصول و پایداری کشت آن در ابعاد اکولوژیکی چالش‌هایی را برای بهره برداران روستایی ایجاد نماید. امری که در سالهای اخیر رخ داده و اقتصاد منطقه و معیشت روستائیان را با چالش‌های جدی روبرو کرده است. از سوی دیگر اختصاص سطح وسیعی از اراضی منطقه به یک محصول باعث کاهش تنوع و مسایلی همچون آسیب پذیری در برابر شیوع آفات و امراض گیاهی خواهد شد.

در بعد اجتماعی و با لحاظ مواردی چون ساختار سنی منطقه (۲۷/۷ درصد جمعیت روستایی منطقه کمتر از ۲۵ سال دارند)، گسترش روند مکانیزاسیون فعالیتهای کشاورزی در زمینه سیب درختی و عدم توجه به سایر فعالیتهای اقتصادی مرتبط با تولید سیب و سایر بخش‌های اقتصادی، موجب بیکاری آشکار و پنهان در جمعیت منطقه خواهد شد.

در بعد اقتصادی وابستگی به تولید یک محصول خاص جهت کسب درآمد و عدم گسترش فرصت‌های شغلی و منابع درآمدی در فرایندهای تولید و تبدیل محصول مذکور و یا عدم گسترش فعالیت‌های اقتصادی در بخش کشاورزی و سایر بخش‌های اقتصادی زمینه‌ساز ناپایداری اقتصادی خانوارهای روستایی ساکن در منطقه خواهد بود. بدیهی است در فرایند توسعه اقتصادی کاهش نیروی انسانی فعال در بخش کشاورزی به واسطه گسترش مکانیزاسیون در راستای افزایش بهره‌وری عوامل تولید از الزامات اساسی است. اما این امر، مستلزم توسعه و گسترش سایر بخش‌های اقتصادی جهت جذب نیروی انسانی آزاد شده و یا تازه واردان روستایی و بطور کلی تثبیت جمعیت در سطح منطقه است.

با توجه به امتیازات کشت سیب درختی و نیز با در نظر داشتن مسایل و مشکلات ناشی از کشت تک محصولی در سطح منطقه می‌توان پیشنهادات ذیل را به عنوان ابزاری جهت اصلاح ساختار اقتصادی منطقه مطرح ساخت:

- علی‌رغم استعداد فراوان منطقه جهت تولید محصولات باغی به علت عدم رعایت اصول صحیح باغداری، عملکرد تولید در واحد سطح در حد مطلوبی قرار ندارد و بنابراین لازم است افزایش بازدهی تولید مورد توجه مسئولان و بهره‌برداران قرار گیرد برنامه پیشنهادی در این زمینه می‌بایست مشتمل بر طرح‌هایی برای اصلاح باغات از جهت نوع واریته، رعایت کلیه اصول ارتقاء بهره‌وری زراعی در تولید و توجه به مکانیزاسون کشاورزی منطقه باشد.
- تنوع شرایط اقلیمی و جغرافیایی چون آب و خاک، زیرساخت‌های انسانی و ارتباطی امکان تولید محصولات مختلف را در منطقه فراهم نموده است. لذا لازم است به منظور تعدیل مشکلات کشت تک محصولی، کشت سایر محصولات که دارای مزیت نسبی خوبی هستند مورد توجه بهره‌برداران و مسئولان قرار گیرد.
- با توجه به حجم بالای تولید در منطقه، توجه به صنایع تبدیلی جهت ایجاد اشتغال و ارزش افزوده بیشتر ضروری است. تحقق این امر بهترین شیوه جلوگیری از هدر رفتن محصول، جلوگیری از فساد و ازدیاد زمان نگهداری در انبار و حمایت از باغداران و روستائیان منطقه است.
- توجه بیشتر به صادرات محصول و فراهم نمودن زمینه‌های لازم همچون توجه به مسایل تبلیغاتی و بسته‌بندی محصول از دیگر موارد حائز اهمیت است. نداشتن امکانات مناسب برای تبلیغ محصول و بسته‌بندی مطابق با استانداردهای بین‌المللی و قابل پذیرش مشتریان، خارجی سبب می‌شود که کشور و منطقه از درآمد بسیار مطلوبی که از این طریق ایجاد خواهد شد، محروم گردد.

منابع

۱. احسانی مهرزاد و خالدی هومن (۱۳۸۲)، بهره‌وری آب کشاورزی، کمیته ملی آبیاری و زهکشی
۲. آرمن سیدعزیز، کردزنگنه ناهید (۱۳۸۶)، ارزیابی مزیت نسبی و دخالت دولت در فعالیتهای صنعتی: مورد منطقه خوزستان، پژوهشهای اقتصادی ایران، شماره ۳۰
۳. ازکیا مصطفی و دربان آستانه علیرضا (۱۳۸۲)، روشهای کاربردی تحقیق، تهران: انتشارات کیهان
۴. انویه تکیه لورنس (۱۳۸۶)، مقایسه مزیت نسبی صادرات سیب ایران با کشورهای عمده صادرکننده این محصول، اقتصاد کشاورزی و توسعه تابستان، شماره ۵۸
۵. جوان جعفر و فال سلیمان محمود (۱۳۸۷)، بحران آب و لزوم توجه به بهره‌وری آب کشاورزی در نواحی خشک مطالعه موردی دشت بیرجند، جغرافیا و توسعه، شماره ۱۱
۶. حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۷۷)، مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران: انتشارات سمت
۷. دهمرده نظر (۱۳۷۹)، شناسایی مزیت‌های نسبی محصولات باغی استان سیستان و بلوچستان، دانشگاه سیستان و بلوچستان
۸. رحمانی رهام (۱۳۸۵)، بررسی مزیت نسبی محصولات زراعی در استان خوزستان، مجله علمی کشاورزی، شماره ۲۹
۹. سلامی حبیب‌اله (۱۳۸۰)، پیش بهار اسماعیل، تغییرات الگوی مزیت نسبی محصولات کشاورزی در ایران: تحلیلی کاربردی با استفاده از شاخص‌های مزیت نسبی ابراز شده، اقتصاد کشاورزی و توسعه تابستان، شماره ۳۴
۱۰. شاهنوشی ناصر قربانی محمد، دهقانیان سیاوش، آذرین فریداله (۱۳۸۶)، تحلیل مزیت نسبی غلات و حبوبات در استان خراسان، علوم کشاورزی و منابع طبیعی، شماره ۱۴
۱۱. عزیزی جعفر، یزدانی سعید (۱۳۸۵)، بررسی بازار صادراتی سیب ایران با تاکید بر اصل مزیت نسبی صادرات، پژوهش و سازندگی، شماره ۱۹
۱۲. عزیزی جعفر، یزدانی سعید (۱۳۸۳)، تعیین مزیت نسبی محصولات عمده باغبانی ایران، اقتصاد کشاورزی و توسعه تابستان، شماره ۴۶
۱۳. کرباسی علیرضا، کریم کشته محمدحسین، هاشمی تبار محمود (۱۳۸۴)، بررسی مزیت نسبی تولید پنبه آبی در استان گلستان، اقتصاد کشاورزی و توسعه، شماره ۱۳
۱۴. مدیریت جهاد کشاورزی شهرستان سمیرم (۱۳۸۷)، سیب درختی سمیرم و جنبه‌های صادراتی آن
۱۵. مرکز آمار ایران (۱۳۸۶)، قیمت فروش محصولات و هزینه خدمات کشاورزی در مناطق روستایی کشور
۱۶. مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)، نتایج سرشماری نفوس و مسکن شهرستان سمیرم

۱۷. مهدی پور اسماعیل، صدراالشرافی سیدمه‌ریار، کاظم نژاد مهدی (۱۳۸۵)، بررسی مزیت نسبی تولید سیب زمینی در ایران، علوم کشاورزی، شماره ۱۲
۱۸. مهرابی بشرآبادی حسین، زینل‌زاده رضا (۱۳۸۶)، بررسی آثار سیاستی و مزیت نسبی خیار و گوجه فرنگی گلخانه‌ای و فضای باز در استان کرمان، علوم کشاورزی و منابع طبیعی، شماره ۱۴
۱۹. موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی (۱۳۸۲)، بررسی مزیت نسبی محصولات کشاورزی منتخب
۲۰. موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی (۱۳۷۶)، تصویری خاص از کشاورزی ایران
۲۱. نجفی بهالدین، میرزایی افراسیاب (۱۳۸۲)، بررسی و تعیین مزیت نسبی محصولات زراعی در استان فارس، پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۲۶
۲۲. وزارت جهاد کشاورزی (۱۳۸۶)، لزوم کاربرد استانداردهای غذایی کدکس